

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 5 Issue 2, p. 269-284, April 2012

NEDİM VE NECÂTÎ DİVANLARINDA KULLANILAN MAHALLÎ UNSURLARIN MUKAYESESİ

COMPARISON OF LOCAL ELEMENTS USED IN NEDİM AND NECATİ DIVANS

Arş. Gör. Ayşe SAĞLAM

Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Abstract

Localization which is defined as the importance of the use of indigenous and local elements in poetry, the purifying of language, adding the characteristics of the language of everyday speech, proverbs and idioms into the poetry, the declining of the use of Arabic-Persian words and compounds has reflected many of the classical poets' arts for centuries and also it has been preferred much more by some of the classical poets.

Necati, one of the poets of 15. century, is in the foreground with the proverbs, idioms and daily life expressions in his works and also he is said to be a parable- saying of his era by biography writers. He used the appearance of localization in his century in his works by using lots of details which reflect the social scenes of everyday life. Nedim who lived in the 18. century reflected the scenes of everyday life to his poems as a living painting like a great painter, used real human types from real life and took care of using simple, comfortable and fluent language in his works could be remembered as a poet mostly writing local elements in his works. In this study local elements that take part in Necati's divan who is one of the poets of 15. century of Classical Literature and the local elements from Nedim's divan that is one of the important poets of 18. century are attempted to be compared by giving some examples from both works of art. In this study which the local elements were examined in two fundamental topic in terms of social life and language it has been tried to state how these two poets have used the local elements in their divans, what elements the intervening centuries led to lose from these two studies and which new things this time added to these elements.

Key Words: Necâtî, Nedîm, divan, local elements

Öz

Şiirde yerli ve mahallî unsurların kullanımının ağırlık kazanması, dilin sadeleşmesi, günlük konuşma diline ait özelliklerin, atasözü ve deyimlerin şiire girmesi, Arapça-Farsça kelime ve terkiplerin kullanımının azalması olarak tanımlanan mahallîleşme; asırlarca birçok klasik şairin şiirlerine yansımış, bazı klasik şairler tarafından da daha fazla tercih edilmiştir.

15. Yüzyıl şairlerinden olan, şiirlerinde kullandığı atasözü, deyimler ve halk deyişleriyle ön plana çıkan, devrin tezkire yazarlarınca mesel-gû olarak anılan Necâtî; devrin sosyal yaşantısını yansıtan günlük yaşamla ilgili birçok ayrıntıya şiirlerinde yer vermekle mahallîleşmenin kendi asrındaki görünümünü şiirlerine yansıtmış olur. 18. Yüzyılda yaşayan, günlük yaşamın sahnelerini büyük bir ressam titizliğiyle canlı birer tablo halinde şiirlerine yansıtan, gerçek yaşamdan alınan gerçek insan tiplerini şiire konu edinen, şiirlerinde sade, rahat ve akıcı bir dil kullanmaya özen gösteren Nedîm, mahallî tarzda şiirler yazmaya ağırlık veren bir başka şair olarak anılabilir. Bu çalışmada 15. Yüzyıl Klasik şiirin önemli temsilcilerinden biri olan Necâtî'nin divanında yer alan mahallî unsurlar ile 18. Yüzyılın önde gelen şairlerinden olan Nedîm'in divanındaki mahallî unsurlar, her iki divandan örnekler vermek suretiyle mukayese edilmeye çalışılmıştır. Mahallî unsurların, sosyal hayat ve dil açısından iki temel başlık altında incelendiği bu çalışmada; bu iki şairin mahallî unsurları divanlarında ne şekilde kullandıkları, aradan geçen yüzyılların bu unsurlardan neler götürdüğü ve bu unsurlara ne gibi yeni şeyler kattığı belirtilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Necâtî, Nedîm, divan, mahallî unsurlar

Giriş

Her edebiyatı besleyen, şekillendiren, ayakta tutan birtakım kaynaklar vardır. Yüzyıllar boyunca halkın edebi ihtiyaçlarına cevap veren Klasik Türk Edebiyatı da konularını yerli yabancı birçok kaynaktan almıştır. Agâh Sırrı Levend, Divan Edebiyatı isimli eserinde, bu edebiyatın kaynaklarını tasnif ederken konuyu; tasavvuf, din, felsefe, tarih, esatir, hayat, bezm ü rezm, hadiseler, adet ve ahlak, darb-ı meseller ve tabirler gibi birçok alt başlık altında incelemiştir. (Levend 1984, 9-10) Her şair, şiirinde az ya da çok bu unsurlara yer vermesine rağmen kimi şairler belirli konularda maharetlerini göstererek ön plana çıkmışlardır. Bu tercihlerine göre şairler; sufîyâne, âşıkâne, rindâne, hakîmâne gibi söyleyişlere ağırlık vermişlerdir. Kimi şairler ise sosyal hayata ait unsurlara, adet ve inanışlara, darb-ı mesellere, deyimlere ve halk tabirlerine şiirlerinde daha fazla yer vermişlerdir. Bu tercih, mahallîleşme cereyanını ortaya çıkarmıştır. Mahallîleşme, halk dili ve klasik şiir tarzının birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. “*Bu cereyân, âşık tarzı söyleyişle, şehirlerde gelişen halk dilinin ve Dîvan tarzı söyleyişin birleşmesinden doğan bir harektir... Bu cereyana, Türk edebiyatının, herhangi bir dış tesire kapılmadan, kendi iç olgunlaşmasından ve gittikçe yerleşmesinden doğan bir hareket demek de aynı ölçüde doğrudur.*” (Banarlı 2001, 830) Mahallîleşme genel olarak üç esas üzerine inşa edilmiştir.

“1. Şiirde konuşma dilinin kullanılması,

2. Türkçe deyim ve atasözlerine yer verilmesi,

3. Konularda yerel olan üzerinde durulması ve mahallî olanın işlenmesidir.” (Avşar 2009, 20)

Bu unsurları şiirlerinde kullanarak ön plana çıkan bazı şairler mahallîleşme akımının temsilcileri olarak kabul edilmişlerdir. “*Klasik edebiyatımızın dil ve muhteva bakımından önemli kaynaklarından olan mahallî unsurlar, bazı klasik şairlerimiz tarafından daha belirgin bir şekilde kullanılmıştır.*” (Yekbaş 2009, 1)

Mahallî unsurları şiirinde yoğun bir şekilde kullanan ilk şair olan Necâtî ile bu unsurların kullanımını kemal noktaya ulaştıran Nedîm arasındaki mukayese üzerine kurulan (İpekten 2008, 32) bu çalışmada; bu iki şairin mahallî unsurları divanlarında nasıl kullandıkları, söz konusu unsurların şairler tarafından kullanımında görülen benzerliklerin neler olduğu ve bu iki dönem arasında ne gibi değişimlerin meydana geldiği Necâtî ve Nedîm divanlarından hareketle belirlenmeye çalışılmıştır.

Mahallîleşme halkın hayatı ve diliyle yakından ilişkili olduğundan, çalışmanın birinci bölümü sosyal hayata ait unsurlar başlığı altında; her iki şairin şiirlerinde yaşadıkları devirlerdeki insan tipleri, sosyal çevre, oyunlar, inanışlar, günlük yaşama ait tablolar, adetler, vb. üzerine kurulmuştur. İkinci kısımda ise mahallî unsurlar dil ve üslup açısından değerlendirilmiştir.

15. yüzyıl klasik şiirin temsilcilerinden olan Necâtî, Edirne’de doğar ve genç yaşında Kastamonu’ya giderek asil edebi kişiliğini orada bulur. Atasözü, deyim ve halk söyleyişlerine şiirlerinde bolca yer verir. Yaşadığı dönemde sade dil kullanan aydınlar içerisinde ilk sıralarda yer alır. Darb-ı mesel söylemede usta olan şair şiirlerini akıcı bir dille yazar.

18. yüzyıl şairlerinden olan Nedîm, doğma büyüme İstanbulludur. Zevk ve eğlenceye olan düşkünlüğüyle bilinir. Klasik şiirin elverdiği ölçüde günlük hayatı şiirlerine konu edinir. Halk zevkini benimseyen şair, halk deyimini ve söyleyişlerini şiirlerinde ustaca kullanır.

I. Sosyal Hayata Ait Unsurlar

Şiirler, bir toplumun sosyal hayatı ile ilgili ipuçları ya da doğrudan bilgiler veren önemli kaynaklardır. Edebi eserler, sosyal hayatın aynası fonksiyonunu üstlenir. Devre ait birçok özellik edebî eserler aracılığıyla yansıtılabilir. O döneme ait insan tipleri, inanışlar, oyunlar, moda, alışveriş vs. birçok unsuru şiirlerde görmek mümkündür.

Sevgili

Klasik şiirde görmeye alışkın olduğumuz servi boylu, la’l dudaklı, ay yüzlü sevgilinin yerine, üzerinde yaşanan devrin özelliklerini taşıyan güzeller karşımıza çıkar. Necâtî, şiirlerinde yaşadığı devirdeki güzellerin, parası bol olanlara yüz verdiklerini düşünür.

Şîm ü zer destümde yok kim harc ide-idüm sayd için

Şimdi hûblar sayd olurlar akçesi vâfirlere Necâtî G. 544-3

Harc eyleme ki habbeye degmez gözüm yaşı

Şimdi güzeller avlanur oldı nükûd ile Necâtî G. 445-4

Şimdi onlar yarar güzellere kim

Odaya iledüp şarâba çeker

Sohbete birkaç akçe harc eyler

Sarhoş eyler döner hisâba çeker Necâtî Kt. 19

Necâtî’de parası bol olanlarla anılan sevgili, Nedîm’de de görülür, bu durum araya giren yüzyılların, paraya karşı olan tutumu değiştirmedigini gösterir.

Aybdir kalır geri destinde yüzde karesi

Derhem ü dînâr ile aldanma cânım pâresi Nedîm G. 159-1

Nedîm’de daha müşahhas hale gelen sevgili; güllü dibası, yeşil atlası, bazen on ikisine ayak basmak üzere, bazen on bir yaşında, kayıkta yan yana oturabildiği dadısından azar işiten, hayal âleminin derinliklerinde olmayan, şairin yaşadığı asırda sokakta rastlanabilecek bir güzel olarak karşımıza çıkar.

Güllü dîbâ giydin amma korkarım âzâr eder
Nâzenînim sâye-i hâr-ı gül-i dîbâ seni Nedîm G. 154-3

Unutturdu bana serv-i revânı dün gülistânda
Efendim bir uzun boylu yeşil atlaslı âfet var
Henûz on ikiden on üç gün eksik yaşı ammâ kim
Ayın on dördünü yâd ettirir bir mâh-tal‘at var Nedîm Kt. 22-4

On bir yaşına girmiş o meh-pâreyi gördüm
Kim dedi ki âlemde şeş ü penc bulunmaz Nedîm G. 45-3

Havzın safâsını edemem hiç sana beyân
Düşdük bu gün o şûh ile zevrakde yan-be-yan Nedîm K.20-17

Sen böyle soğuk yerde niçin yatar uyursun
Billâhi döğer dur hele dâyen seni görsün
Dahi küçüceksin yalnız yatma üşürsün
Serd oldı hevâ çıkma koyundan kuzucağım Nedîm Ş. 13-2

Sosyal Çevre

Soyut unsurların yoğunlukta olduğu klasik şiir geleneğinde; gülşen, lalezar, çemen, meclis, mana âlemi gibi mekânların dışına pek çıkılmaz. Ancak bu sınırları aşp şiirlerinde mahallî unsurlara yer veren şairler de olmuş ve bunlar yaşanan coğrafya gibi belirgin mekânları şiirlerine konu edinmişlerdir.

Necâtî şiirlerinde coğrafi mekân olarak, genellikle Bursa’yı ve divan kâtipliği görevinde bulunduğu Karaman’ı işler.

Her yire Bursa’dan irer behre
Göneneyin bunun gibi şehre
Gendü Firdevs bagına benzer
Cûyü cennet içindeki nehre Necâtî Kt. 80

Dimişdi öldürem seni ferah ol tîg-i hışmumla
Dirîgâ ‘ahdine turmaz sanasın Karamanludur Necâtî G. 69-4

Hayatının son yıllarını geçirdiği İstanbul şehrinden şehr-i Kostantin olarak bahseder.

Da’iremden gözyaşı hâli degüldür bir nefes
Şehr-i Kostantin’i çevre kuşadan deryâ gibi Necâtî G. 593

Bursadaki bir kaplıcaya kapluca redifli bir gazel yazan şair şiirlerinde, Kızıl Irmak ve Karacadağına da yer verir.

Çünkü sen Bursada oldun ‘âleme defü‘l-melâl
Dâ’im âbâdân olasın şâd ü handân Kapluca Necâtî G. 473-8

Gam-ı hâlün Karaca Dağ gibidür
Kanlu yaşam Kızılca ırmakdur Necâtî G. 147-3

Gençlik döneminde kendisine ev sahipliği yapan Kastamonu’daki Temenna Kayasını benzetme unsuru olarak şiirinde kullanır.¹

Taglar kadar niyâz u tevakku‘ yiter bana
Ferhâda Bîsütün Temennâ kayasıdur Necâtî G. 171-2

Nedim divanında; doğup büyüdüğü şehir olan İstanbul’u, Beşiktaş, Okmeydanı, Göksu, Çubuklu, Üsküdar gibi İstanbul’un semtlerini, Feyz-âbâd, Âsaf-âbâd, Sa’dabad gibi eğlence yerlerini yoğun bir şekilde işler.

Bu şehri Sitanbül ki bî-misl ü behâdır
Bir sengine yekpâre Acem mülkü fedadır NedîmK.18-1

Münâsibdir sana ey tıfl-ı nâzım hüccetin al gel
Beşiktâşa yakın bir hâne-i vîrânımız vardır Nedîm G.15-3

Yârsiz gül-zâr seyri nişterdir çeşmime
Yâr ile olunca Okmeydânıdır semm-ül-hıyât
Nedîm G. 54-5

Göksu bir nâ-hoş hevâ şimdi Çıbıklı pek zihâm
Sevdiğim tenhâca çekdirsek mi Sa’d-âbâd’a dek
Nedîm G. 63-4

Firâvân olmağıla âb-ı lûtf-i şehriyârîden
Ricâl-i devlet etti Üsküdâr’ı sû-be-sû irvâ Nedîm T. 4-5

Gâhi Feyz-âbâda doğru azmedip eyle safâ
Âsaf-âbâda gelip gâhî salın ey meh-likâ
Gel hele gör sahn-ı Sa’d-âbâda hiç olmaz behâ
İyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum Nedîm Ş. 16-3

Akdeniz gibi farklı yerlerden de bahsettiği olur.
Etti sefîd dîde-i uşşâkı bahr-i eşk
Ol kıç levendi şûh meğer Akdenizlidir Nedîm G. 14-6

¹ Latifi tezkiresinde Temenna kayasından Kastamonu şehrinin ortasında kara taştan yapılmış bir büyük kale olarak söz eder.(bk. s. 333)

Her iki şairin divanlarına bakıldığında Nedîm'in, Necâtî'ye nazaran yaşadığı sosyal çevreye şiirinde daha yoğun bir şekilde yer verdiği görülür. Zira Nedîm şiirlerinde; gezip dolaştığı sokaklara, vazgeçemediği eğlence mekânlarına daha fazla yer verdiğinden beyitleri Necâtî'ye nazaran daha hayatın içinden izlenimi uyandırır.

İnanışlar

Her iki şair de, kendi devirlerinde halk arasında yaygın olan inanç ve telakkileri şiirlerine konu edinmişlerdir.

Necâtî, divanının birçok yerinde nazar, fal, sihir, astronomi ile ilgili inanışlara yer verir.

Göz degmemege turrası sağına solına
Boynca iki heykel-i 'anber-fişân asar Necâtî G. 70-3

Dâl-i devlet gösterür zülf-i dil-âvizün senün
Cân cemâlün mushafından her kaçan kim fâl açar
Necâtî G. 162-2

Dilberâ hâl-i lebün râz-ı dehânun kıldı fâş
Şöyle kim esrâr-ı gaybı nokta-i remmâl açar Necâtî G. 162-5

Baş egerse gamzesi çeşmine her dem tan degül
'İlm-i sihr içinde şakird iken üstâd eyledi Necâtî G. 648-4

Yerde kaldı kanlı yaşım gibi âh-ı derd-nâk
Yıldızım yok mu aceb göklerde Allah'ım benüm
Necâtî G. 369-3

Nedîm'in de divanında bu gibi konuları benzer şekilde işlemeden, bu inanışların 18. yüzyıla kadar çok büyük bir değişime uğramadığı görülür.

Bârî haterden saklasın yavuz nazardan saklasın
Dâim kederden saklasın kılsın tebessüm dem be dem
Nedîm K. 35-16

Alıp o şevk ile dîvân-ı Enverî'yi ele
Güşâde eyledi niyyet tutup o dem bir fâl Nedîm K. 7-39
Bunu fâl eyledim ben bende kim bî şekk ü bî şübhe
Bu ma'nî gaybdan bir nasr-ı a'lâya işârettir Nedîm K. 12-22

Âkıbet gönlüm esîr ettin o giysûlarla sen
Hey ne câdûsun ki âteş bağladın mûlarla sen Nedîm G. 99-1

Bizde eyler imtihan çeşmânı hep sihri Nedîm
Tahta-i meşk-ı füsûnuz şimdi biz câdûlara Nedîm G. 109-6

Oyunlar

Gerek Necâtî gerekse Nedîm, yaşadıkları dönemde revaçta olan birçok oyuna şiirlerinde yer vermişlerdir.

Necâtî birçok şiirinde satranç, çevgan, yüzük gizleme gibi devrinde yaygın olan oyunları işler.

Hat u halünle yüzük gizleme oynar dehenün
Kızarur leblerün andan bulunisar hâtem Necâtî K. 19-32

Sahn-ı meydân-ı mahabbette oyunumdur benüm
Başımı top eylemek yârun saçı çevgânına Necâtî G. 485-3

Dil beydakını eyledi ruh ile mât
Satranc oynamak güc imiş pâdişâh ile Necâtî G. 453-6

Nedîm de şiirlerinde bu gibi oyunlara yer verir divanında çevgan, güreş, şal oyunu gibi oyunlara rastlamak mümkündür.

Gör temâşâyı Nedîmâ sen de Nâmî Han dahı
Kûy ü çevgân oynadırsa arsa-i tanzirde Nedîm G. 112-10

Şevk âteşine sen de tutuştun mu ey gönül
Gördün mü dün güreş tutuşan pehlevanları Nedîm G. 147-2

Şevk ile vâiz-i şehri attı ridâsın çerha
Böyle şâl oynuna çıkmadı dahı şeyh olalı Nedîm G. 145-3

Günlük Yaşama Ait Tablolar ve Adetler

Bir toplumun sahip olduğu adet ve gelenekler, günlük yaşamlarına ait tablolar; insanların neler yaptıkları, nasıl geçindikleri, nelere değer verdikleri gibi durumlar şiire konu olabilmektedir.

Necâtî, ülkede ekonomik sıkıntılar yaşandığını, en güzel şekilde, “arpa” redifli kasidesiyle dile getirir. Beyitlerden halkın geçiminde arpanın önemli bir rol üstlendiği, hayvanlar için besin maddesi olarak kullanıldığı, dolayısıyla arpanın o devrin yaşantısındaki gerekliliği anlaşılmaktadır.

Nev-bahâr-ı ma’îşetümi benüm
Âh kim eyledi hazân arpa
Kalmadı fâka takıcak bugday
İlde olalıdan girân arpa
At arıkladı üf dir isen uçar
Dagları eyledi saman arpa Necâtî K. 24-3/5

Şimdi at arpa diyu cân virür
Evvel ata virürdi cân arpa
Kalmadı at ü don u hem harçluk
Eyledi halka çok ziyân arpa Necâtî K. 24-7/8

Danesin akçeye alan ögünür
Ki eline girdi râyegân arpa
Varuban dedim arpa salıcıya

Salı vir bana ey fülân arpa
Didi kim gökteki sitâre kadar
Der-i Âsafda var cihân arpa Necâtî K. 24-11/13

Bütün milletler kendi toplumlarının huzur ve mutluluğu için birtakım kurallar ortaya koyarlar. Bu kuralların uygulanması hususunda şair ve yazarlar zaman zaman bu kurallara uygun hareket edilmesi gerektiğini telkin edici mahiyette eserler kaleme almışlardır. Bu kurallara uymayanların cezalandırılmasının kaçınılmaz olacağını da belirtmişlerdir. Necâtî'nin öğüt verici nitelikteki aşağıdaki beyti bu duruma örnek teşkil eder.

Cedvelden inen çıkma ki pergâra çekerler
Togrı yolına gitmeyeni dâra çekerler Necâtî G. 95-1

Halk yaşantısında önemli bir yeri olan aynanın, şehirlerde dükkânlara asıldığını, Necâtî “döne döne” redifli gazelinde hüsn-i ta‘lîl sanatını kullanarak dile getirir.

Sen olasan diyü yir yir asılıp âyineler
Gelene gidene eyler nazarı döne döne Necâtî G. 472-6

Başka gazellerinde gönlü aynaya benzeten şair, aynaların keçelere sarılıp muhafaza edilmesiyle, gönlün Hak dışında başka tesirlerden korunması arasında bağ kurar. Sözlük anlamı keçe olan nemed, edebiyatta derviş hırkası yerine de kullanılmaktadır. “Dervişlerin hırka giydikten sonra dünya nimetlerinden el çekmeleri dolayısıyla bu hırkalara hırka-i tecrit denilir.”(Pala 2004, 204) Şair, aynalar nasıl keçelere sarılıp dış tesirlerden muhafaza ediliyorsa, kişinin dervişlik hırkasına girip gönül aynasını Hak dışındaki tesirlerden koruması gerektiğini düşünür. Dolayısıyla aynaların keçelere sarılarak saklanması âdetine işaret eder.

Ey dil safâ gerekse gel it bir nemed kabûl
Zirâ nemedde kesb-i safâ eyler âyine Necâtî G. 513-5

Giydi nemed gedâ gibi geldi işigüne
Senden safâ nazar umar ey dil-ber âyine Necâtî G. 513-7

Necâtî, “kapluca” redifli gazelinde, şifa bulmak için genç, ihtiyar herkesin cennete teşbih ettiği kaplıcaya gitmeleri âdetini, deyimlerle süsleyerek anlatır.

Âyine gibi perî-peyker semen-sîmalar
Hoş safâlarla çeker bagrına ‘uryân Kapluca

‘Âşık-ı dîdâr olup gördüğü mahbûba akar
Germ olup gün yüzlülerle sürdi devrân Kapluca

Şükr kim sakalluya cennette yir yokdur dimez
Dopdoludur Bâg-ı Rıdvân gibi gilmân Kapluca
Necâtî G. 473-3/5

Anadan dogma olur her kim gelirse katuna
Bârekallâh ey bu gün her derde dermân Kapluca
Necâtî G.473-7

Necâtî, aşk yoluna giren aşğın inlemeleriyle, halk arasında yaygın bir gelenek olan çingirakların, hayvanların boyunlarına takılması arasında bağ kurar.

‘Âşık olmayınca itmez kimsene dilden figân
Yola girmeyince kılmaz nâle vü zârî ceres Necâtî G. 246-2

Halkın zenginleri tarafından, padişahın geçeceği yollara halı serilip para, altın vs. saçılması bir halk âdetidir. Şair bu durumu, düğünlerde gelinlerin başına dökülen saçî âdeti ile ilişkilendirir. “Saçî düğünlerde davetlilerin gönderdiği hediyelerdir. Pek eski zamanlarda para, buğday gibi şeylere münhasır olan bu hediyeler gelinin başından saçılırken, sonraları her türlü düğün hediyesine alem olmuştur.”(Onay 2004, 419)

Tâ kim varup düğün günü saçî tarîki-ile
Şâhun ayagî topragına eyleye nisâr Necâtî K. 6-3

Nedîm de şiirlerinde sosyal yaşama ait birçok unsuru işler. Bunlardan biri olan hamamlar, 18. asır içtimai hayatın vazgeçilmez unsurlarından birisi olarak karşımıza çıkar. Agâh Sırrî Levend, hamamların eski devirde içtimai hayatın hususi bir köşesini teşkil ettiğini söyler. (Levend 1984, 275) Nedîm’in, İbrahim Paşa tarafından yaptırılan hamama düştüğü tarih bu durumu teyid edici mahiyettedir. Şair, bu ve bunun gibi birçok yapı için tarih düşürmüştür. Bu tarihler dönemin sosyal hayatıyla ilgili ipuçları veren başlı başına birer belge niteliğindedir.

Ana bir haste âdem girse derdinden bulur sıhhat
Değil hammâm bu darü‘ş-şifâyî feyzdir gûyâ

Gelip bir şevk vasfından Nedîm’e dedi tarîhin
Bu nev hammâmı İbrâhim Paşa eyledi inşâ
Nedîm T. 59-7/8

O dönem toplum hayatında çeşmelerin de önemli fonksiyonları vardır. Nedîm birçok tarih manzumesinde çeşmelerle ilgili tarih düşürmüştür. Bunlardan birisi de aşağıya birkaç beyti alınan Başkadın’ın yaptırdığı çeşme için yazdığı manzumedir.

Suyu başından edip icrâ o hâkân-ı kerîm
Ehl-i devlet ol sudan çok çeşme peydâ eyledi

Bu mahalle âb-ı sâfîye katı muhtâc idi
Hakk’a şükrolsun bu mâ atşânı irvâ eyledi

Başkadın hazretleri dahî bu zibâ çeşmeyi
Kendi mâliyle yapıp bir hayr-ı vâlâ eyledi Nedîm T. 41-3/5

Bayramlar, toplumun din kaynaklı en önemli gelenekleridir. Çoğu şairde olduğu gibi Nedîm de topluma mal olmuş bu günleri, Sultan III. Ahmed için yazdığı, bayram törenini anlatan kasidesinde şu şekilde tasvir eder:

Ve lîkin bu mübârek iyd vakti eyleyip teşrif
Sitanbûl'un ferahla iyd ber iyd oldu her yan

Binip sad izz ü nâz ile semend-i şûh-reftâre
Güzeller Atmeydanında alır şimdi meydanı

Husûsa Hazret-i Eyyûb ile meydân-ı Top-hâne
Birer takrîb ile elbette cezb eyler cüvânânı

Firâz-ı Üsküdâr'ın bu'du vardır gerçi amma kim
Yine inkâr olunmaz Hak bu kim anın da seyrânı

Nedîm K.10-52/55

Hayvanların boyunlarına takılan çingirak, Necâtî'de olduğu gibi Nedîm'in şiirine de konu olmuştur.

Dûşîne mülk-i hüsne giden kârbân-ı hûş
Gördüm seher ceres gibi nâlân olup gelir Nedîm G.35-4

Erişti gûş-ı dil ü câna dûrdan nâ-gâh
Terâne-i ceres-i kârbân-ı ganc u delâl Nedîm K. 7-28

Toplumda mevcut olan birçok aksaklık gibi hileler de o dönemin sosyal yaşantısında karşılaşılan sorunlardan birisidir. Bu durum, şairin yakınmalarından rahatça anlaşılır.

Mürâyi hamri müselles deyü satar zâlim
Şarâbın üstüne hürmet biraz da hîle katar Nedîm K. 11-21

Şair, o devirde halkın gül şekeriyle yapılan kahveye rağbet etmesine de değinir.

Zevk-bahş-i hâb-ı nûşin fikr-i la'lindir senin
Gül-şekersiz kahveyi erbâb-ı dil nûş eylemez Nedîm G. 46-2

Devrin bir modası olan göbek üstünde kullanılan kemerler şairin şiirine konu olmuştur.

Sürîn üstündedir dik dik gibi şimdi kemerler hep
Miyân-ı dil-berânda bir yeni çıktı kıyâfet var Nedîm Kt. 22-1

Baharın gelişinin düşen cemrelerden çıkarılması anlayışı da şairin divanına yansıyanlar arasındadır. “Şubat ayında birer hafta arayla havada, suda ve toprakta olduğu sanılan sıcaklık yükselişine cemre denilmektedir. Sıcaklıktaki yükseliş de cemre düşmesi olarak adlandırılmaktadır.”(TDK 2005, 357)

Cemreler her sene tâ birbirinin ardınca
Nev-behâr erdiği müjdeyle gülistâna gelir Nedîm K. 13-4

Bütün bu değerlendirmeler neticesinde gerek Necâtî'nin gerekse Nedîm'in insan tiplerinde benzerlik bulunduğu, şiirlerinde benzer oyun ve inanışlara benzer şekilde yer

verdikleri ve halk adetlerini hemen hemen aynı yoğunlukta işledikleri yalnız Nedîm'in sosyal çevreyle ilgili ayrıntılara daha fazla ağırlık verdiği görülür.

II. Dil ve Üslup

Günlük konuşma dilinde şiirlerin kaleme alınması, şiirlerde atasözü, deyim ve halk söyleyişlerine yer verilmesi, mahallî unsurların şiire girmesi olarak değerlendirilir. Halka ait olan, halkın duygu ve düşüncelerini yansıtan bu unsurlar her iki şairin divanlarında da yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Günlük Konuşma

İnsanlar gün içerisinde, diğer insanlarla, daha çok da yakın çevreleriyle münasebet halindeyken duygu ve düşüncelerini en rahat nasıl ifade ederlerse o tarzda konuşurlar. Karşısındakine seslenirken, ona bir şeyler anlatmaya çalışırken, hep bu samimi tarz hâkimdir. Yapmacıksız, süs ve gösterişten uzak olan bu samimi dil zaman zaman şiirlere de konu olabilmektedir. Konuşma dili daha çok halk şiirinin karakteristik özelliğidir. Necâtî, Nedîm gibi divan şiiri tarzında yazan şairlerin bu tarzı kullanmaları Divan şiiri ve Halk şiiri arasında köprü vazifesi görür.

Şiirlerini sade bir dille yazan Necâtî, günlük konuşma havasında birçok şiir kaleme almıştır. Çoğu şiirinde karşılıklı konuşuyormuş izlenimi uyandıran şairin hitap tarzındaki ifadeleri dikkat çekicidir.

Dahi cevre peşîmân olmadun mı
Be hey kâfir müselmân olmadun mı Necâtî G. 594-1

Agladugum bu ki düşmanlara gülünc oldum
Uymadum dostlara vay beni vay beni Necâtî G. 646-5

Ey serv-i naz gamzeye öğretme gözlerün
Zinhâr virme mest olıcak Türkmana tîg Necâtî K. 11-51

Didüm kimün bu 'âlî der ki olmuş 'arş ile hem-ser
Didi ervâh-ı kudsîler bizüm Dâvûd Paşanun Necâtî K. 13-14

Kimseye baş egmeyüp salınduğunçün nâz ile
Âferin ey serv-i sîm-endâm dilber âferin Necâtî K. 20-21

Nedür ey serv-i çemen şive firâvân degül'e
Bag-ı hüsünde vefâ gülleri handân degül'e Necâtî Mf. 81

Biredür tünd ü tîz ü çabük ü çüst
Bre dur heybetinden olmadı süst Necâtî Mf. 12

Dimedün mi sana vasl olayın ey gonca-dehen
'Ahd ü peymân kani be güzeller güzeli Necâtî G. 636-3

Serv-kadler kademinde döke saça su gibi
Gözyaşın harcanalum ko bizi a divâne Necâtî G. 514-5

‘Askerine devletine zâtına evlâdına
Sen ‘inâyet eyle dâ’im yâ ilâhe’l-âlemin Necâtî K.20-59

Doğma büyüme İstanbullu olan ve şiirlerinde sade bir dil kullanan Nedîm, İstanbul ağzını şiirlerine en güzel bir şekilde aksettirebilmeyi başarmıştır. Şiirlerinin birçoğunu, karşısındakiyle sohbet ediyor tarzında kaleme almıştır. Her iki şairin divanlarına bakıldığında birbirlerine yakın bir dil kullandıkları görülür. Gerek dilin kullanımındaki sadelik ve akıcılık gerekse de hitap şekillerinin benzerliği, iki şair arasında çok büyük farklılıklar olmadığını gösterir.

Sen demişsin kim kimin derdiyle giryândır Nedîm
Hep mürüvvetsiz senin derdinle giryân oldu hep Nedîm G. 8-8

Koçup her şeb miyânın cânına cân katmada âğyar
Behey zâlim sen insâf et bizim de cânımız vardır
Nedîm G. 15-6

Bir geliş geldi ki fark edemedim hayretten
Haber-i feth mi burc-ı dile humbâre midir Nedîm G. 17-3

Sühan bu gayete erdikte bir tebessüm idüp
Dedi ki ey sühanından nümûne sihr-i halâl Nedîm K. 12-22

Sana kimisi cânım kimi cânânım deyü söyler
Nesin sen doğru söyle cân mısın cânân mısın kâfir
Nedîm G. 32-5

Aceb kim nermdir sînen a zâlim neyleyim amma
İçinde senge benzer bir dil-i nâ-mihribân vardır
Nedîm G. 43-7

Yiğit mi oldun a canım nedir bu kırmızı şâl
Başında dün dahı bağılıydı kırmızı jender Nedîm K. 11-22

Seni kim görüp olmadı mübtelâ
Belâsın a zâlim belâsın belâ
Heman-dem ki dūş oldu sana gözüm
Ne desem gerekti unuttum sözüm
Biraz dur efendim ki fikreyleyim
Hele câmı sun işit söyleyim
Behey bî-mürüvvet behey bî-vefâ
Benim gibi âşık bulunmaz sana Nedîm M. 1-6/9

Hasteliklerden aman görmeye çeşm-i siyehin
Mûmiyâ bulmaya âlemde şikest-i külehin Nedîm G.62-1

Muammer eylesin yavuz nazardan saklasın Mevlâ
Ki anlardır binâ-yi izz ü şânın çâr erkânı Nedîm K.10-7

Atasözleri

Darb-ı mesel söylemedeki ustalığıyla bilinen Necâtî, şiirlerinde atasözüne oldukça fazla yer verir. Mine Mengi, Necâtî'nin atasözü kullanımına ağırlık verme nedenini, halka inme istek ve çabası olarak görür. Şiirde okuyucunun tanıdığı, bildiği, inandığı sözleri kullanarak halka kendi diliyle seslenmeye çalıştığını düşünür. (Mengi 1986, 50) Bu kullanımların büyük bir bölümünde şiir dilinden dolayı kelimelerin kendileri ya da söz dizimi içerisindeki yerleri günümüzde bilinen kullanımından farklıdır. Bir kısmı da bugünkü kullanımın ya aynısı ya da benzeridir.

Var iken yüzün güle meyl eylemez dil bülbüli
‘Arife bir gül yeter lâzım degül tekrâr gül Necâtî K. 15-6

El elden üstün olduğın işitse dostum
Bitürmez idi sebze de bir cûybâr serv Necâtî K. 21-17

Bu meseldür dostum sağ baş yasduğ istemez
Bir zevâli var kapun hûrşid-i hâver yasanur Necâtî G. 150-6

Nâle kıl kim alasın nâ-merd dünyâda murâd
Ana süd virmez Necâtî tâ kim oğlan ağlamaz Necâtî G. 240-7

Kimse lûtf-i ezeli hükmini tagyir idemez
Bu cihândur kimine emek ü kimine yemek Necâtî K. 12-22

Nedîm de şiirlerinde atasözlerine yer vermiştir fakat bu sahada Necâtî'ye nazaran bir adım daha geride seyretmektedir. Nedîm'de görülen kullanımlar günümüzdekiyle aynı olabildiği gibi, şimdikinden farklılık göstereni de mevcuttur.

O bağın her dırahtı meyve-dâr-ı izz ü devlettir
Atarlar taşı elbette dıraht-ı meyve-dâr üzre Nedîm Kt. 20

Bir soğuk yerdir ol bakılsa eğer
Lîk hammâm veş giren terler Nedîm L1-4

Deyimler

Necâtî, şiirlerinde atasözlerinden olduğu gibi deyimlerden de bolca faydalanır. Divanında yer alan deyimlerin büyük çoğunluğunun kullanımı günümüz kullanımıyla aynıdır. Bunun yanı sıra, şiir dilinden dolayı kelimelerin yer değiştirmesi ya da kelimenin kendisinin farklı olması gibi durumlar da görülmektedir. Atasözlerinde olduğu gibi Necâtî, Nedîm'e nazaran divanında deyimle daha fazla yer verir.

Eyle redd agyârı kim dillerde makbûl olasın
Başlar üzre yiri vardur itse terk-i hâr gül Necâtî K. 15-14
Kul oldu işiginde salâtin-i nâm-dâr
Bel bağlayalı hıdmet-i şâh-ı cihâna tîg Necâtî K. 11-19

Sık dost olmuşuz ki su sızmaz aramıza
Düşman olalı ol hatt-ı ‘anber-feşâna tîg Necâtî K. 11-54

Kan yut cefâ-yi dehr ile bagruna taş bas
Ağzından ey dil ister isen lâ'l-veş nisâb Necâtî K. 3-43

Reh-i hıdmetde şol denlü turur kim
İner ayaklarına kara sular Necâtî K. 10-12

Gün zer döküb yoluna sürer yüz işigüne
Diler ki ide der-geh-i ‘ulyâna intisâb Necâtî K. 3-29

Çok başlu dirilmesün ol zülf kim anı
Suya-ilte susuz getüre hâl-i ruh-i zîbâ Necâtî K. 1-6

Agladugunu görüb başın döger taşdan taşa
Acıduğundan Necâtî bu yedi deryâ sana Necâtî G. 12-5

Nedîm, Necâtî’ye nazaran daha rahat ve pervasız bir söyleyişe sahiptir. Bu durum deyimlerin kullanımında da kendisini hissettirir. Kullandığı deyimlerin bir kısmı Necâtî’nin kullanımıyla aynıdır.

Sen kim gelesin meclise bir yer mi bulunmaz
Baş üzre yerin var Nedîm G. 38-3

Kâr-ı ışka şol gönül bel bağlasın kim geçmeye
Lezzet-i encâm-ı meyden telhi-i âgâz ile Nedîm G. 115-3

O hûn-âşâma etmiş mâcerâ-yı ışkımı işrâb
Yine ey dil meğer bu dîde-i giryânı kan tutmuş Nedîm G. 50-6

Kırdı geçirdi tîg-ı nigâhiyle âlemi
Çeşmi ne yâd baktı Nedimâ ne âşinâ Nedîm G. 1-5
Topukların göricek mest olup safâsından
Papuç gibi açılıp kaldı ağzı haffâfin Nedîm G. 61-3

Zannetme duhter-i rezi rind ile gizlidir
Anınla şeyh efendi de babalı kızlıdır Nedîm G. 14-1

Halk Tabirleri

Gerek Necâtî gerekse Nedîm şiirlerinde atasözü ve deyim dışında halk arasında kullanılan halkın inanç, deneyim ve adetlerini yansıtan halk tabirlerine de yer vermiştir. “Necâtî divanında atasözlerinden başka şairin kendine ait olan ya da halk arasında bilinip kullanılmakla birlikte atasözü niteliği taşımayan veciz sözlere de yer verilmiştir. Bu sözlerin önemli bir kısmı, toplum hayatındaki çeşitli inanışları, davranış ve gelenekleri yansıtmaktadır. Bunlarla da tıpkı atasözlerinde olduğu gibi şaire, daha önce söz konusu ettiği ya da daha sonra söyleyeceği düşünce ve görüşleri rahat bir biçimde anlatabilme olanağı sağlanır.”(Mengi 1986, 54)

Gide mi ey seng-dil zülfün hayâli sîneden
 Çün bilürsin muhkem olur kâfir itdügi binâ Necâtî G.1-4
 Yüzine göredür sözi rakîbün
 Yüzi ekşinün olur sözleri serd Necâtî G.46-2

Kasdi budur kim Necâtî gamzene kurbân ola
 Dostum lâyük degül hayr işi te'hir eylemek Necâtî G.312-7

Nedîm de divanında yeri geldikçe halk tabirlerinden faydalanmıştır fakat atasözü ve deyimde olduğu gibi halk tabirlerini kullanma konusunda da, mesel-gû olarak bilinen; divanını atasözleri, deyimler ve halk tabirleriyle ören Necâtî'nin gerisinde kalmıştır.

Girmezdi pâk nüsha ele âriyet dahı
 Herkes bilir kitabının elbette kıymetin Nedîm Şk. 1-9

Günâhı tevbe etmez şüst ü şû eşk-i nedâmetsiz
 Belî germiyet-i âb iledir te'siri sâbûnun Nedîm G. 57-5

Her iki şair dil ve üslup açısından değerlendirildiğinde ikisinin de şiirlerinde mahallî dile ağırlık verdikleri fakat Necâtî'nin atasözü, deyim ve halk tabirlerini kullanmada Nedîm'i geride bıraktığı görülür.

Sonuç

Her iki şairin de şiirlerinde mahallî unsurlara yer vermeleri; eski şiirin halk ruhuna yer verdiğini, halkın duygu, düşünce, yaşayış tarzı gibi birçok yönünü ortaya koyduğunu göstermesi bakımından anlamlıdır. Nedîm ve Necâtî'nin şiirlerinde ele aldıkları sosyal hayata ait unsurların her iki şairde de çok farklı yapılarda olmayıp bir bütünlük gösterdikleri görülür. Dil ve üslup ile ilgili özelliklerde ise, Necâtî'nin daha erken bir yüzyılda yaşamış olmasına rağmen Nedîm'den daha ileride olduğu dikkatlere çarpar. Aradan iki yüzyılı aşkın bir süre geçmesine rağmen iki şairin de benzer konulara yer vermeleri, sade dil kullanmaları, araya giren asırların bu geleneği çok da değiştirmedeğini gösterir.

KAYNAKÇA

- AVŞAR Ziya, “Gölge Avıyla Boşalan Bir Sadak: Mahallîleşme”, Turkish Studies, S. 5 (2009), s.19-33
- BANARLI Nihad Sâmî, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi C. II**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 2001
- GÖLPINARLI Abdülbâki, **Nedîm Divanı**, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1972.
- ŞENTÜRK Ahmet Atilla, **Osmanlı Şiiri Antolojisi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.
- DEVELLİOĞLU Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2004.
- İSEN Mustafa, **Latîfî tezkiresi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

- KABAKLI Ahmet, **Türk Edebiyatı C.I, C.II.**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004.
- KÖPRÜLÜ Fuad, **Edebiyat Araştırmaları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.
- KURNAZ Cemal, **Halk ve Divan Şiirinin Müsterekleri Üzerine Denemeler**, Akçağ Yayınları, Ankara 1990.
- MACİT Muhsin, **Nedîm Hayatı, Eserleri ve Sanatı**, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.
- MAZIOĞLU Hasibe, **Nedimin Divan Şiirine Getirdiği Yenilik**, Akçağ Yayınları, Ankara 1992.
- MAZIOĞLU Hasibe, **Nedim**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- PALA İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yayınları, İstanbul 2004.
- TARLAN Ali Nihat, **Necâtî Beg Divanı**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997.
- İPEKTEN Halûk, **Bâkî Hayatı Sanatı Eserleri**, Akçağ Yayınları, Ankara 2008.
- MENGİ Mine, “**Necâtî’nin Şiirlerinde Atasözlerinin Kullanımı**”, Erdem, C.2 /S. 4 (1986) , s.47-50
- Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.
- ONAY Ahmet Talat, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004.
- YEKBAŞ Hakan, “**Mahallîleşme ve Şeyhülislam Yahya**”, Turkish Studies, S. 5 (2009), s. 330-335.